

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ  
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ  
ІМЕНІ ЯРОСЛАВА МУДРОГО

*До 215-річчя Національного  
юридичного університету  
імені Ярослава Мудрого*

Л. М. Герасіна, М. П. Требін,  
О. М. Сахань, В. Д. Воднік

# **КОНФЛІКТОЛОГІЯ: загальна та юридична**

**Підручник**

За загальною редакцією  
*Л. М. Герасіної*

Харків  
«Право»  
2021

УДК 316.48(075)  
К64

*Рекомендовано до видання вченою радою  
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого  
(протокол № 8 від 19 лютого 2021 р.)*

**Рецензенти:**

*М. І. Панов*, доктор юридичних наук, професор, академік Національної академії правових наук України (Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого);

*В. Ф. Смоляннюк*, доктор політичних наук, професор (Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана);

*О. М. Кузь*, доктор філософських наук, професор (Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця)

**Конфліктологія:** загальна та юридична : підручник / Л. М. Герасіна, К64 М. П. Требін, О. М. Сахань, В. Д. Воднік ; за заг. ред. Л. М. Герасіної. – Харків : Право, 2021. – 224 с.

ISBN 978-966-998-189-9

У підручнику розглядаються фундаментальні теоретичні і практичні проблеми конфліктологічної науки, яка вивчає сутність, природу, механізми розвитку і праксеологію соціальних, у тому числі й юридичних, конфліктів. Автори реалізували мету концептуального розкриття феномену конфлікту в парадигмі соціального знання і, зокрема, актуальних проблем юридичної конфліктології.

Підручник спрямований на формування предметних і фахових компетентностей в галузі конфліктології у здобувачів юридичних закладів вищої освіти України, які проходять підготовку на бакалаврат. Він пропонує системне розкриття конфліктологічної доктрини науковцям і викладачам у їх науково-теоретичних дослідженнях, може бути корисним практичним працівникам у сфері правозастосування і державного управління.

**УДК 316.48(075)**

© Герасіна Л. М., Требін М. П.,  
Сахань О. М., Воднік В. Д., 2021  
© Видавництво «Право», 2021

ISBN 978-966-998-189-9

# Зміст

|                                                                  |    |
|------------------------------------------------------------------|----|
| <b>Передмова</b> .....                                           | 5  |
| <b>Розділ 1. Конфліктологія як наука</b> .....                   | 7  |
| § 1. Об'єкт і предмет конфліктології.....                        | 7  |
| § 2. Категорії та закони конфліктології.....                     | 8  |
| § 3. Методи конфліктології .....                                 | 11 |
| § 4. Функції конфліктології.....                                 | 15 |
| § 5. Конфліктологічна доктрина: генезис і розвиток.....          | 18 |
| Питання для самоконтролю .....                                   | 33 |
| <b>Розділ 2. Конфлікт як соціальний феномен</b> .....            | 34 |
| § 1. Сутність конфлікту .....                                    | 34 |
| § 2. Структура конфлікту .....                                   | 36 |
| § 3. Межі та масштаб конфлікту.....                              | 38 |
| § 4. Соціальні функції конфліктів .....                          | 40 |
| § 5. Класифікація конфліктів .....                               | 42 |
| Питання для самоконтролю .....                                   | 46 |
| <b>Розділ 3. Детермінація конфліктів</b> .....                   | 47 |
| § 1. Джерела соціальних конфліктів .....                         | 47 |
| § 2. Рушійні сили конфлікту .....                                | 48 |
| § 3. Причини конфліктів.....                                     | 52 |
| § 4. Мотивація конфліктантів .....                               | 58 |
| Питання для самоконтролю .....                                   | 60 |
| <b>Розділ 4. Динаміка і механізми конфлікту</b> .....            | 62 |
| § 1. Передконфліктна стадія конфлікту .....                      | 62 |
| § 2. Стадія відкритого конфлікту.....                            | 64 |
| § 3. Постконфліктна стадія відносин .....                        | 68 |
| § 4. Стратегії конфліктної поведінки .....                       | 69 |
| § 5. Тактики конфліктних дій .....                               | 72 |
| Питання для самоконтролю .....                                   | 74 |
| <b>Розділ 5. Суб'єктивний фактор соціального конфлікту</b> ..... | 75 |
| § 1. Характеристика конфліктуючих сторін .....                   | 75 |
| § 2. Аналіз суб'єктів-учасників конфлікту .....                  | 78 |
| § 3. Суб'єктивно-психологічні риси і типи конфліктантів .....    | 84 |
| § 4. Соціальні «ролі» учасників конфлікту .....                  | 89 |
| Питання для самоконтролю .....                                   | 91 |

|                                                              |            |
|--------------------------------------------------------------|------------|
| <b>Розділ 6. Праксеологія соціальних конфліктів.....</b>     | <b>93</b>  |
| § 1. Економічний конфлікт.....                               | 93         |
| § 2. Політичні конфлікти та кризи .....                      | 96         |
| § 3. Конфлікти сфери культури і моралі .....                 | 100        |
| § 4. Релігійний конфлікт.....                                | 105        |
| § 5. Міжнаціональні конфлікти .....                          | 108        |
| § 6. Сімейно-побутові конфлікти .....                        | 112        |
| § 7. Професійні та корпоративні конфлікти в організації..... | 116        |
| § 8. Воєнний конфлікт .....                                  | 121        |
| § 9. Міжнародні конфлікти та кризи .....                     | 129        |
| Питання для самоконтролю .....                               | 135        |
| <br><b>Розділ 7. Юридична конфліктологія .....</b>           | <b>137</b> |
| § 1. Становлення юридичної конфліктології.....               | 137        |
| § 2. Правовий, «чисто» юридичний конфлікт .....              | 141        |
| § 3. Конфліктність публічно-правової сфери .....             | 145        |
| § 4. Конфлікти у галузі приватних правовідносин .....        | 164        |
| Питання для самоконтролю .....                               | 175        |
| <br><b>Розділ 8. Управління конфліктами .....</b>            | <b>177</b> |
| § 1. Управління конфліктною ситуацією .....                  | 177        |
| § 2. Модель управлінського впливу .....                      | 180        |
| § 3. Профілактика конфліктів:                                |            |
| прогнозування і попередження .....                           | 183        |
| § 4. Розв'язання конфліктів: шляхи і способи.....            | 188        |
| § 5. Методи і технології розв'язання конфліктів .....        | 195        |
| § 6. Медіація в конфлікті.....                               | 201        |
| Питання для самоконтролю .....                               | 208        |
| <br><b>Рекомендована література.....</b>                     | <b>209</b> |
| <br><b>Предметний показник .....</b>                         | <b>219</b> |

## ПЕРЕДМОВА

XXI століття поставило перед людством майже безальтернативну дилему: оволодіти наукою й мистецтвом попередження криз і розв'язання протиріч, або втратити перспективи виживання людства на Землі через фатальні наслідки численних і руйнівних конфліктів. Соціальне життя не є одноманітним і монохромним, і тому проблеми конфліктної взаємодії в суспільстві були актуальними протягом всього існування цивілізації. Вони загострюються у зламні моменти історії – періоди війн, революцій і криз, заколотів і смут, під час боротьби за владу або за перерозподіл власності, унаслідок тоталітарного терору і нестримного прагнення одних панувати над іншими, через кримінальне та інше насильство.

Конфлікти виникають в усіх галузях суспільних відносин: в політиці та економіці, соціальній і правовій сферах, державному управлінні, в релігійному, духовному, етнонаціональному, культурно-мистецькому житті тощо. І це – не аномалія, а цілком природний процес, що супроводжує соціальну еволюцію, модернізаційні зміни, реформи, і особливо – транзитивні перетворення, які передбачають не тільки болісне руйнування застарілих соціальних інститутів і норм, а й істотні прогресивні наслідки для всього суспільства. Не випадково, класична соціологічна теорія визначає як аксіому три головні види соціальної взаємодії між людьми: *кооперацію*, *конкуренцію* та *конфлікт*. Отже, конфліктологічний аналіз переслідує мету – не тільки теоретично дослідити різноманітні конфлікти з усіма їх специфічними ознаками, структурними елементами, динамікою розвитку в певній сфері життя соціуму (чи індивіда), а й практично пояснити людям, як слід діяти у реальній конфліктній ситуації.

Конфліктологію як науку з правознавством поєднує генетично-конфліктна природа багатьох юридичних фактів, які становлять зміст юридичної практики і відповідно онтологічні підвалини власне правової науки. Різноманітні конфліктні ситуації виникають саме у галузі спірних правовідносин; вони є об'єктивним наслідком колізійних юридичних фактів, подій та суперечливих правових стосунків. Водночас певна частина суспільних відносин, які містять проблему правового спору (конфлікту), потребує не тільки соціопримирювальних заходів, але й юридичного втручання на необхідному етапі розвитку подій.

Наука конфліктологія посідає належне місце у змісті вищої юридичної освіти України, особливо слід зазначити, що її теоретико-практичний характер дозволяє поглибити загальну і фахову ерудицію, закріпити професійні компетенції майбутніх правників. Знання загальної та юридичної конфліктології, без сумніву, стануть у пригоді судді, адвокату і прокурору, слідчому і детективу, юрисконсульту і нотаріусу, трудовому арбітру, військовому юристу, податківцю, інспектору митниці тощо; отже – кожному правникові, який виконує належні функції в галузі публічного або приватного права. Цим аргументується важливість набуття конфліктологічного знання у гуманітарній складовій професійної підготовки сучасного юриста.

Системне бачення авторами підручника конфліктологічної доктрини в цілому та проблем юридичної конфліктології зокрема, відображено у змісті запропонованого підручника, який має наступну структуру:

- **передмова; розділ 1** «Конфліктологія як наука» (доктор соціологічних наук, професор *Л. М. Герасіна*);
- **розділ 2** «Конфлікт як соціальний феномен» (доктор філософських наук, професор *М. П. Требін*);
- **розділ 3** «Детермінація конфліктів» (*Л. М. Герасіна – § 1, 2; М. П. Требін – § 3*; кандидат соціологічних наук, доцент *О. М. Сахань – § 4*);
- **розділ 4** «Динаміка і механізми конфлікту» (кандидат філософських наук, доцент *В. Д. Воднік – § 1, 2, 3; Л. М. Герасіна – § 4, 5*);
- **розділ 5** «Суб'єктивний фактор соціального конфлікту» (*Л. М. Герасіна*);
- **розділ 6** «Праксеологія соціальних конфліктів» (*О. М. Сахань – § 1, 3, 4, 5, 7 у співавт.; Л. М. Герасіна – § 2, 7 у співавт., 9; В. Д. Воднік – § 6; М. П. Требін – § 8*);
- **розділ 7** «Юридична конфліктологія» (*Л. М. Герасіна – § 1, 2, 3; В. Д. Воднік – § 4*);
- **розділ 8** «Управління конфліктами» (*Л. М. Герасіна – § 1, 2, 3, 4, 5; В. Д. Воднік – § 6*).

# КОНФЛІКТОЛОГІЯ ЯК НАУКА

Провідна ідея конфліктологічної науки – це природність і об’єктивна неминучість конфліктів у суспільному житті: «Конфлікт – не випадковий епізод, а постійний стан соціальних процесів». Із цього випливає життєва потреба в науковому дослідженні цього феномену та опрацюванні дієвих механізмів управління соціальною конфліктністю.

---

## § 1. Об’єкт і предмет конфліктології

**Об’єкт** конфліктології, на який спрямовано комплексний аналіз науки і який у широкому сенсі збігається з об’єктом соціальних наук, – *суспільство*, але у так званому нестабільному стані – «*соціум конфліктний*». Специфічною стороною об’єкта науки про конфлікти постають розбалансовані соціальні системи, структури та інститути, нестабільні суспільні відносини, суперечливі чи деструктивні процеси і тенденції, сфери гострої взаємодії людей, аномічні соціальні феномени (зокрема, маргіналізація, девіантна поведінка, криміналізація тощо).

Якщо визнати конфлікти майже невичерпним об’єктом пізнання, то кордони предмета цієї науки досить важко позначити. У загальному визначенні **предметом** конфліктології можна вважати *сутність, детермінанти, закономірності виникнення, динаміки розвитку і закінчення конфлікту*. Нині вчені-конфліктологи звертаються до аналізу принципів взаємодії у конфлікті та законів його розвитку, до всебічної характеристики сторін – суб’єктів конфлікту, до розробки методик перед-конфліктного прогнозування і пошуку ефективних засобів управління конфліктними ситуаціями.

Розуміння та поширене тлумачення предмета науки розвивається разом із конфліктологією. *Проблемна структура* предмета конфліктології досить чітко сформульована А. Анцуповим та А. Шипіловим, які виокремили ті традиційні питання, що певною мірою започаткували предметні аспекти сучасної конфліктології: сутність соціального кон-

флікту; типологія, класифікація та види конфліктів; генезис конфлікту; еволюція конфліктів; функції конфліктів; структура («анатомія») конфлікту; сфери протікання конфліктів; діагностика конфлікту; детермінація конфліктів; динаміка конфлікту; інформація у конфлікті; управління конфліктом, механізми та засоби його врегулювання (розв'язання; запобігання конфліктам). Коло цих і більш конкретних проблем становить предметний зміст науки та слугує основою побудови програм навчальних дисциплін із конфліктології.

Незважаючи на те, що конфліктологія молода наукова дисципліна, можна з упевненістю виокремити в її змісті наступні рівні знання:

- *загальнотеоретичний і методологічний*, де висвітлюються діалектичні закони розвитку природи і суспільства, пояснюється природа виникнення конфліктів у суперечливому бутті соціуму, опрацьовуються підходи і методи їх ґрунтового дослідження тощо;

- *теоретико-праксеологічний*, у якому розробляються концепції, що з'ясовують особливості та виокремлюють типи конфліктів різних рівнів (індивідуальний, груповий, інституційний, системний) та галузей суспільного життя (економіка, політика, право, соціум, культура, духовність, держава, релігія, мораль, етнічні відносини, родина, група, установа тощо);

- *емпірико-прикладний* є дослідницьким підґрунтям конфліктології та складається із системи емпіричних підходів, що містять: фіксацію фактів конфліктних ситуацій, розробку діагностики соціальної напруги, експерименти, тестування, моделювання і тренінги, соціологічні моніторинги, аналіз моделей конфліктної поведінки, методи ведення переговорів і досягнення компромісу, технології конфліктного медіаторінгу та інші соціальні технології щодо попередження чи розв'язання конфліктів.

## ■ § 2. Категорії та закони конфліктології

Найважливішим елементом апарату науки конфліктології є її базові категорії та поняття, до системи яких слід віднести: *конфлікт, суперечність, зіткнення, конфронтацію, боротьбу, протилежність, протистояння, заперечення, дихотомію, дилему, конкуренцію, девіацію, антиномію, дезінтеграцію, аномію, компроміс* тощо. На основі цих категорій розбудовувались найбільш значні конфліктологічні поняття

(наприклад, *учасник і сторона конфлікту, опоненти, динаміка конфлікту, девіації, переговори, конфліктна поведінка* тощо) і відповідні теорії. Незважаючи на те, що деякими із цих понять оперують й інші соціальні науки, конфліктологія надає їм власної інтерпретації відповідно до специфіки свого предмета.

Поняття «*конфлікт*» – буквально означає *зіткнення, серйозну розбіжність, суперечку, спір* (за С. Ожеговим). Методологія науки надає йому чимало істотних визначень: *конфлікт* – це зіткнення протилежних або несумісних інтересів, дій, поглядів і цілей окремих осіб, соціальних груп чи спільнот, політичних партій, організацій, держав, різних соціальних (політичних, економічних) систем (соціополітична інтерпретація); це – найбільш гострий спосіб розв’язання суперечностей, які виникають у процесі соціальної взаємодії, що полягає у протидії між суб’єктами конфлікту, та зазвичай супроводжується негативними емоціями (соціопсихологічна інтерпретація).

Протилежність конфлікту – це *мир, єдність, згода, консенсус, згуртованість, співробітництво, інтеграція*; ці категорії використовуються конфліктологією, щоб відображати бажані перспективи постконфліктної взаємодії.

Категорії «*суперечність, протиріччя*», «*антагонізм*» зберігають свій філософський зміст у межах конфліктологічних питань, висвітлюючи глибинні джерела, що спричиняють конфлікти. Якщо пояснювати походження конфліктів лише протилежністю інтересів, потреб, цілей та прагнень людей, то це обмежить їх природу тільки суб’єктивним фактором; і хоча суб’єктивна складова конфлікту безперечно є значущою, але вона не висвітлює всіх чинників, що породжують зіткнення. Діалектика соціальної взаємодії доводить, що у походженні конфліктів визначальну роль відіграють об’єктивні чинники, ті, що не підвладні волі людини; саме вони проявляються у формі об’єктивних суперечностей і соціальних антагонізмів.

Згідно з конфліктологічним сенсом категорія «*суперечність*» відбиває внутрішнє джерело розвитку явищ і процесів, але не поступового, а скоріше парадоксального – за наявності внутрішнього протиріччя як джерела руху. Категорія «*антагонізм*» характеризує форму і характер суспільних протиріч, які виявляють боротьбу інтересів протилежних суб’єктів, що перебувають у непримиренних (антагоністичних) відносинах, або відповідні соціотенденції.

Одне з важливих понять конфліктології – *«структура конфлікту»*, що містить такі елементи (та їх визначення) як предмет і об'єкт, джерело та причини конфлікту, суб'єктів-учасників конфлікту, потреби, інтереси та цілі, якими вони керуються, зміст і характер конфліктної взаємодії. Поняття *«динаміка конфлікту»*, *«еволюція конфліктів»* походять із теорії еволюції природних і соціальних явищ (макро-еволюція людства, антропогенез, онтогенез тварин і рослин, суспільно-історична еволюція). Надалі сама динаміка передбачає власні поняття як етапи розвитку конфлікту, наприклад: передконфліктна ситуація, конфліктний інцидент, демонстрація сили, розв'язання (закінчення) конфлікту, післяконфліктна взаємодія тощо. *Розв'язання конфлікту* – процес, який передбачає конструктивне вирішення самими суб'єктами або «третьою стороною» своїх суперечностей завдяки вибору вірної стратегії взаємодії в конфлікті чи застосуванню ефективних узгоджувальних засобів. *«Запобігання конфліктам»* – поняття, що відбиває утворення об'єктивних і суб'єктивних передумов, які сприяють упереджувальному вирішенню конфліктних ситуацій різними конструктивними засобами та не припускають початку конфліктного протистояння.

**Законо** конфліктології та **закономірності** конфліктної взаємодії мають об'єктивний характер і сприяють гносеологічній культурі пізнання феномену конфлікту. Серед них:

1. Необхідність урахування *єдності та взаємодії суб'єктивних і об'єктивних* чинників у виникненні та розвитку конфлікту – особливість їх загальносоціологічного аналізу.

2. У природі будь-якого соціального конфлікту закладено протиріччя, переважно *антагоністичного характеру*. Але суперечність і конфлікт – це не ідентичні явища, перше з них передуює наступному. Конфлікт є *найгострішою формою виявлення протиріччя*; і хоч не кожна суперечність породжує конфлікт, але природа суперечностей безумовно конфліктогенна.

3. «Конфлікт є зворотною стороною будь-якої інтеграції, – за Р. Дарендорфом, – тому він є настільки ж неминучим у суспільстві, як інтеграція соціальних інститутів»;

4. Філософське трактування сутності конфлікту акцентує: у ньому завжди відбуваються *боротьба та взаємовиключення протилежностей*, навіть якщо вони є сторонами певної цілісності чи єдності; тут

здійснюється нездоланий *процес заперечення*, який майже завжди призводить до *нової якості* (перехід від кількісних змін до якісних).

5. У підґрунті конфліктних стосунків завжди присутня *боротьба не-сумісних, антиномічних понять* (феноменів): Добра і Зла, геніальності та посередності, розуму і чуття, краси та потворності тощо.

6. *Гострота конфліктної взаємодії* залежить, як зазначав Л. Козер, від того, наскільки *«реалістичними»* чи *«нереалістичними»* (ірраціональними) є цілі конфліктуючих сторін. Тому найбільш гострими та ірраціональними є релігійні, ідеологічні та деякі національно-етнічні конфлікти.

7. Конфлікт піддається *управлінню* (регулюванню) за умов його *інституціоналізації, формалізації дій сторін*, що протистоять одна одній, і за наявності *ціннісних передумов* (повага до позицій опонента, настроїв на діалог, лояльність, толерантність).

8. Соціопсихологічний підхід до аналітики конфлікту наголошує: *реальна конфліктна протидія* суб'єктів може розгортатися лише в таких площинах як *діяльність, поведінка, спілкування, самоаналіз* (самооцінка).

9. Політологічний підхід до конфлікту вимагає виявляти в його підвалинах *прагнення сторін до влади, її ресурсів, повноважень і прерогатив*, що надає влада; це закономірно, адже владно-політичні інтереси часто наявні у конфліктах, але ретельно приховуються їх учасниками за іншими гаслами.

### ■ § 3. Методи конфліктології

Сучасна наука повинна мати власні методи і підходи, тобто сукупність прийомів і засобів пізнання явищ, що її цікавлять. Науковий аналіз конфліктів – це парадигмальна система логічних і послідовних методологічних, методичних і теоретико-організаційних процедур, що пов'язані між собою єдиною метою – одержати вірогідні дані про досліджуваний феномен для наступного їх використання у практиці врегулювання конфліктів.

У загальному плані методологічний арсенал конфліктології складається із системи, що включає: а) *методологічні принципи*; б) *загальнонаукові дослідницькі підходи*; в) *спеціальні* (чи особливі) *методи*.

**Методологічні принципи** дослідження конфліктів сформульовані на загальнонауковому і на конкретно-науковому рівнях. Це – принцип *діалектичного розвитку*, загального *взаємозв'язку явищ і процесів*, принципи *історизму*, *об'єктивності*, *системності*, *консенсусу*, *діалектичної єдності теорії*, *експерименту і практики*, врахування дії *суб'єктивних чинників*. Глибина конфліктологічних досліджень обумовлена також застосуванням принципів міждисциплінарного поєднання суміжних проблем, наступності, еволюційності та особистісного (соціопсихологічного) підходу.

**Загальнонаукові підходи**, які використовує конфліктологія:

– *філософський* (критична діалектика, діалектичний матеріалізм, неопозитивізм, структуралізм, постмодернізм та ін.); *загальнологічні* методи;

– *загальносоціологічний* (комплексний і системний аналіз);

– *історичний* (зокрема, метод компаративного аналізу, конкретно-історичної оцінки, метод аналогії);

– *політологічний і формально-юридичний* підходи;

– *соціопсихологічний* підхід.

Методи діагностики і дослідження конфліктів є ключовою проблемою, рішення якої забезпечує успішний результат їх дослідження, так, крім загальних психологічних і соціологічних, часто використовуються методи *експерименту*, *тестування*, *ретроспективні* та *бланкові методики*. Лише на прикладі досліджень міжособистісного конфлікту всю літературу з психології конфлікту можна умовно поділити на чотири напрями: організаційний, діяльнісний, мотиваційний та когнітивний. Так, міжособистісні конфлікти в групі зазвичай вивчаються за допомогою таких методик: *спостереження*; *соціометрія*; *модульна методика діагностики* міжособистісних конфліктів; *ретроспективний аналіз конфліктів*; *вивчення документів* (контент-аналіз); різні *опитування*; *проективні методики* тощо.

Урешті, підкреслимо значення *формально-юридичного підходу* і конкретних методів правознавства у дослідженні конфліктологічних проблем. Їх роль полягає у можливості поєднання проблем конфліктів із правовими інститутами, і відповідно, у розгляді конфліктів у реальному зв'язку з діючими правовідносинами, юридичними механізмами і чинним законодавством. Юридичний підхід актуалізує роль та значення правової норми в конфліктології, висвітлює її дуалістичну

природу: здатність, по-перше, слугувати механізмом відображення інтересів конфліктуючих сторін (суб'єктів права) в усталених правовідносинах та, по-друге, діяти як засіб найбільш цивілізованого правового розв'язання соціально-правових конфліктів. Застосування юридичного підходу в сполученні з конфліктологічними методами дозволило глибоко опрацювати міжнародно-правові аспекти конфліктів, проблеми мирного розв'язання міжнародних спорів, конфліктні ситуації в діяльності правоохоронних органів (працівників поліції, досудового слідства), розглянути конфлікти як причину та спосіб злочинної поведінки, здійснити кримінологічне вивчення конфліктних ситуацій у сфері сімейно-побутових відносин, поставити проблему конфлікту норм поведінки, обґрунтувати конфліктну поведінку в молодіжному середовищі як криміногенний чинник тощо.

**Спеціальні методи** конфліктології виокремлюються в процесі соціального аналізу кризових феноменів. Серед них – метод *системного аналізу*, *функціональний* і *структурно-функціональний*, *аксіологічний* (ціннісний) і *ресурсно-ціннісний* підхід, метод *факторного аналізу*, *біхевіористичний* (поведінковий) і *суб'єктно-діяльнісний* методи, *статистичний аналіз*, *методи КСД* (опитування, спостереження, контент-аналіз, експеримент), *математичне та «ігрове» моделювання*, методи *технології управління* конфліктними ситуаціями (у тому числі конфліктний медіаторінг, юридичне регулювання).

Можливості *структурно-функціонального* методу головним чином акцентуються на рівновазі та стабільності системи, конфлікти ж розглядаються як дисфункція системи, тимчасове, суто негативне явище. Функціоналізм виходить із того, що соціальна структура суспільства не фіксує постійні й чіткі класові відмінності, а характеризується високим рівнем соціальної мобільності. Політична ж система виконує роль формування поліархії – тип політичної влади, коли численні активні політичні групи змагаються за владу. Структурно-функціональний метод сприяє не тільки вичлененню елементів структури конфлікту, але й виявленню тих функцій, що виконує конфлікт і наука конфліктологія в суспільстві; виявляє дисфункції інститутів соціальної системи та пояснює цим генезис конфліктів.

Американський політолог-функціоналіст Д. Трумен у своїй «теорії груп» стверджував, що однією з умов демократії є «текуче членство», коли люди входять до численних груп інтересів, дійсних та потенціаль-

них, а перехід із групи до групи – не різкий, а пливкий. Організовані групи інтересів не можуть керуватися лише власними настановами, а повинні враховувати також належність своїх прихильників до інших груп інтересів. Саме тому за наявності таких груп конфлікти, що виникають, перекреслюються та завжди містять у собі тенденції до рівноваги і балансу інтересів<sup>1</sup>. Слід однак враховувати, що таке становище є характерним лише для соціально-політичних систем англо-американського типу.

Власне конфліктологічна методологія – *діалектична* (як уже з'ясовано) – водночас є *структуралістською* і з'явилася на європейському ґрунті в соціумах зі зрілими класовими відмінностями та протилежністю інтересів великих соціальних груп, у суспільствах, де останні два століття постійно відтворюються соціально-політичні рухи як лівого, так і вкрай правого спектру.

Ця методологія завжди пов'язує аналіз конфліктів передусім із соціальною структурою та її змінами. Так, Р. Дарендорф, наприклад, зауважує: «Соціальні конфлікти зростають із структури суспільств, які є спілками володарювання, та мають тенденцію до постійно кристалізованих зіткнень між організованими сторонами»<sup>2</sup>. Російський соціолог А. Дмитрієв також помічає, що «головні підходи до розуміння конфлікту складались у головному в межах розгляду особливостей взаємодії великих, соціальних спільнот»<sup>3</sup>. А. Турен, зокрема, підкреслює, що під час вивчення соціальних рухів як форми соціального конфлікту необхідно враховувати принципи історизму, тобто, яким чином суспільство впливає саме на себе, перебудовує свою структуру, суспільні відносини, переорієнтовується на нові соціальні цінності.

*Ціннісно-нормативний підхід* визначає зміст *суб'єктивного* методу конфліктології. Якщо об'єктивний метод передбачає виявлення різноманітних зв'язків і процесів соціально-політичної реальності через аналіз об'єктивних результатів соціальних дій, то суб'єктивний метод – це аналіз дій і взаємозв'язків соціальної реальності через при-

<sup>1</sup> Преториус Р. Теория конфликта. *Политические исследования*. 1991. № 5. С. 140–141.

<sup>2</sup> Дарендорф Р. Элементы теории социального конфликта. *Социологич. исследования*. 1994. № 5. С. 143.

<sup>3</sup> Дмитриев А. В. Конфликт на российском распутье. *Социологич. исследования*. 1993. № 9. С. 3.

зму відношень соціального суб'єкта (його думок, позицій, інтересів). Відповідно об'єктивний підхід передбачає методи спостереження явищ, їх співставлення та узагальнення; а суб'єктивний метод, виходячи перш за все з точки зору дослідника конфліктів, застосовує такі прийоми вивчення, як відбір явищ, їх оцінка та взаємозв'язки. Отже, суб'єктивний та суб'єктно-діяльнісний методи поряд з об'єктивним також є засобами пошуку наукової істини, будуються на онтологічних засадах соціальної реальності взагалі та соціального конфлікту як єдності об'єктивного й суб'єктивного зокрема.

*Суб'єктно-діяльнісний підхід* дозволяє виокремлювати та аналізувати системним чином такі важливі елементи соціального конфлікту, як потреби, інтереси, цілі, мотиви, орієнтації та настанови суб'єктів, що беруть участь у конфліктній взаємодії. Конфліктолог має враховувати, що згідно з теорією діяльності, соціальні дії та вчинки суб'єктів: а) збуджуються, стимулюються певними потребами, інтересами, прагненнями; б) спрямовані на ті чи інші об'єкти (речі, гроші, статуси, знання, розваги тощо), які їм потрібні; в) однак, у процесі цієї діяльності особи вимушені вступати у відносини з іншими людьми; г) унаслідок цього суб'єкти (свідомо чи несвідомо) можуть опинитися в конфліктних ситуаціях стосовно інших людей, які також претендують на ці об'єкти, а отже, мають протилежно спрямовані потреби й інтереси.

Соціальний конфлікт згідно з суб'єктно-діялісним підходом – це процес реалізації потреб та інтересів соціального суб'єкта та, водночас, процес самоствердження і самовизначення його у певному соціально-історичному середовищі. Отже, метод конфліктології базується на засадах *поліпарадигмальності*, на творчому поєднанні *емпіричного і раціонального* (теоретичного) підходів у процесі пізнання.

## ■ § 4. Функції конфліктології

Конфліктологи О. Здравомислов і Д. Зеркін, виходячи з трьох рівнів наукового дискурсу, послідовно визначили основні **функції** конфліктології: теоретико-пізнавальну, аналітичну, прогностичну та управлінську, але можливо виокремити й інші.

Найважливішою функцією конфліктології є *теоретико-пізнавальна*. Вона полягає насамперед у вивченні феномену конфліктів, їх